

VII

BEOGRADSKA OPERACIJA

U jesen 1944. godine težište odbrane Balkana ležalo je u odbrani beogradskog strategijskog čvora. Njegovim padom ne samo da bi bile otežane strategijske mogućnosti nemačke Vrhovne komande u pogledu organizovanja stabilnog fronta južno od Save, već bi i vrata za Panonsku niziju bila otvorena. Zato je III ukrajinski front Crvene armije, po izbijanju na jugoslovensko-bugarsku granicu, preduzeo snažnu ofanzivu južno od Dunava, ka Velikoj Moravi, i 10. oktobra u rejonu Velike Plane uspostavio vezu s jedinicama 1. armijske grupe NOVJ koje su već ranije bile orijentisane prema Beogradu. Time su nemačke snage u Srbiji presečene na dva dela. Snagama koje su ostale severno od linije Petrovac — Velika Plana — Mladenovac — Obrenovac komandovao je Stab armijske grupe »Felber«, koji je bio potčinjen Stabu 2. oklopne armije, dok su snage južno od navedene linije potpale pod komandu Štaba 34. armijskog korpusa, koji je bio potčinjen grupi armija »E«.

U takvoj situaciji, vrhovni komandant Jugoistoka — uviđajući izvanrednu ulogu beogradskog čvora — odlučio je da organizuje dalji otpor na široj prostoriji Beograda, s ciljem da grupi armija »E« stvori potrebno vreme da, po svom prikupljanju na prostoriji Kraljevo — Kragujevac — Cačak, izvrši prodor ka Beogradu. Na taj način hteo je da skрати i stabilizuje front južno od Dunava, dolinom Velike Morave, preko donjeg toka Zapadne Morave, Sandžaka i Crne Gore, do Jadranskog mora. U okviru ovog plana, on je armijskoj grupi »Felber« dao zadatak da brani prostoriju južno od Beograda dok ne dođe do spajanja sa snagama iz grupe armija »E«.

Na prostoriji Kragujevac — Kraljevo — Cačak, i dalje na zapad, 34. armijski korpus prihvatao je jedinice iz sastava grupe armija »E« koje su, kao ojačanje armijske grupe »Felber«, još ranije upućene iz Grčke i Makedonije. Tako je kod Kraljeva ob-

razovan mostobran, koji se širio i zahvatio Kragujevac, kako bi se omogućilo prikupljanje nemačkih snaga iz Grčke.

Upornom i žilavom borbom, armijska grupa »Felber« i 34. armijski korpus nastojali su da pre spajanja sa grupom armija »E« stabilizuju front južno od Beograda. Ali u tome nisu uspeali.

Da bi operacije snaga NOVJ za oslobođenje Beograda uskladio sa predstojećim operacijama snaga Crvene armije, Vrhovni komandant NOV i POJ naredio je sredinom septembra 1. proleterskom korpusu da se orijentiše ka prostoriji Kragujevac — Svilajnac — Rača; a kada su trupe II ukrajinskog fronta 6. oktobra zauzele Pančevo, on je 12. korpusu, koji je već prodirao desnom obalom Save ka Beogradu, naredio da preduzme prethodne mere za ovladavanje Obrenovcem i bude spreman za napad na Beograd.³⁹⁴

U duhu ovih naređenja, jedinice 1. proleterskog korpusa otpočele su odmah da nadiru prema određenoj prostoriji, a jedinice 12. korpusa ka Obrenovcu, gde je, po prelazu iz istočne Bosne u Srbiju (noću 6/7. oktobra), stigla i 28. divizija.

Devetog oktobra, koristeći se teškom situacijom u kojoj su se tada nalazili Nemci, Vrhovni komandant NOV i POJ naredio je Stabu 1. armijske grupe da 12. korpus, ostavivši manje snage za blokadu Obrenovca, nadire desnom obalom Save ka Beogradu, s tim da — po mogućstvu — manja odeljenja prodru u Beograd. Jedinice 1. proleterskog korpusa nalazile su se tada u sledećem rasporedu: 21. divizija u pokretu prema Velikoj Plani; 5. divizija na prostoriji Palanka — Mladenovac; 1. proleterska divizija oko Mladenovca; 6. proleterska divizija na liniji Guberevac — Barajevo — Meljak; 17. divizija severno od Kragujevca.

Sutradan, 10. oktobra, Vrhovni komandant NOV i POJ izdao je komandantu 1. armijske grupe poslednju direktivu za početak beogradske operacije:

»Najkasnije 11-og a ako je ikako moguće i danas 10. ov. m. Tvoje jedinice trebale bi da se sretnu sa jedinicama

^{al)} Sastav divizija 1. proleterskog korpusa za vreme beogradske operacije:

- 1. proleterska divizija: 1, 3. i 13. proleterska i 8. crnogorska brigada;
- 5. divizija: 1, 4. i 10. krajiška i 21. srpska brigada;
- 6. proleterska divizija: 1, 2. i 3. proleterska i 22. srpska brigada;
- 17. divizija: 2. krajiška, 6. proleterska i 15. majevička brigada;
- 21. divizija: 2. proleterska i 4. i 5. srpska brigada;
- Sastav divizija 12. korpusa:
- 11. divizija: 5. i 12. krajiška i 32. srpska brigada;
- 16. divizija: 1, 2. i 4. vojvodanska brigada;
- 28. divizija: 17, 21. i 25. slavonska brigada;
- 36. divizija: 3, 5. i 6. vojvodanska brigada.

Crvene armije kod Palanke, Velike Plane, Donje Rače ili kod Brzana gde su se već juče prebacile preko Morave pret-hodnice Crvene armije. Jedno odeljenje Crvene armije nalazi se na pola puta između Kragujevca i Brzana kao po-bočna zaštitnica. Jedno odeljenje nalazi se kod Male Plane a glavnina će verovatno već danas stići na ovo mesto.

Ovde će Tvoje jedinice biti posađene na kamione i brzo krenuti u pravcu Beograda. U tom pravcu kreću krupne snage Tolbuhina sa jednim pojačanim tenkovskim korpusom. Jedna Tvoja divizija mora po svaku cenu braniti komunikaciju Kragujevac — Topola. Šaljite hitno brza izviđačka odeljenja napred radi kontakta sa delovima Crvene armije. Sve ove operacije u sporazumu su sa Tolbuhinom sa kojim držimo tesni kontakt. Politički je važno a to je i moja želja da naše jedinice prve uđu u Beograd.«³⁹⁵

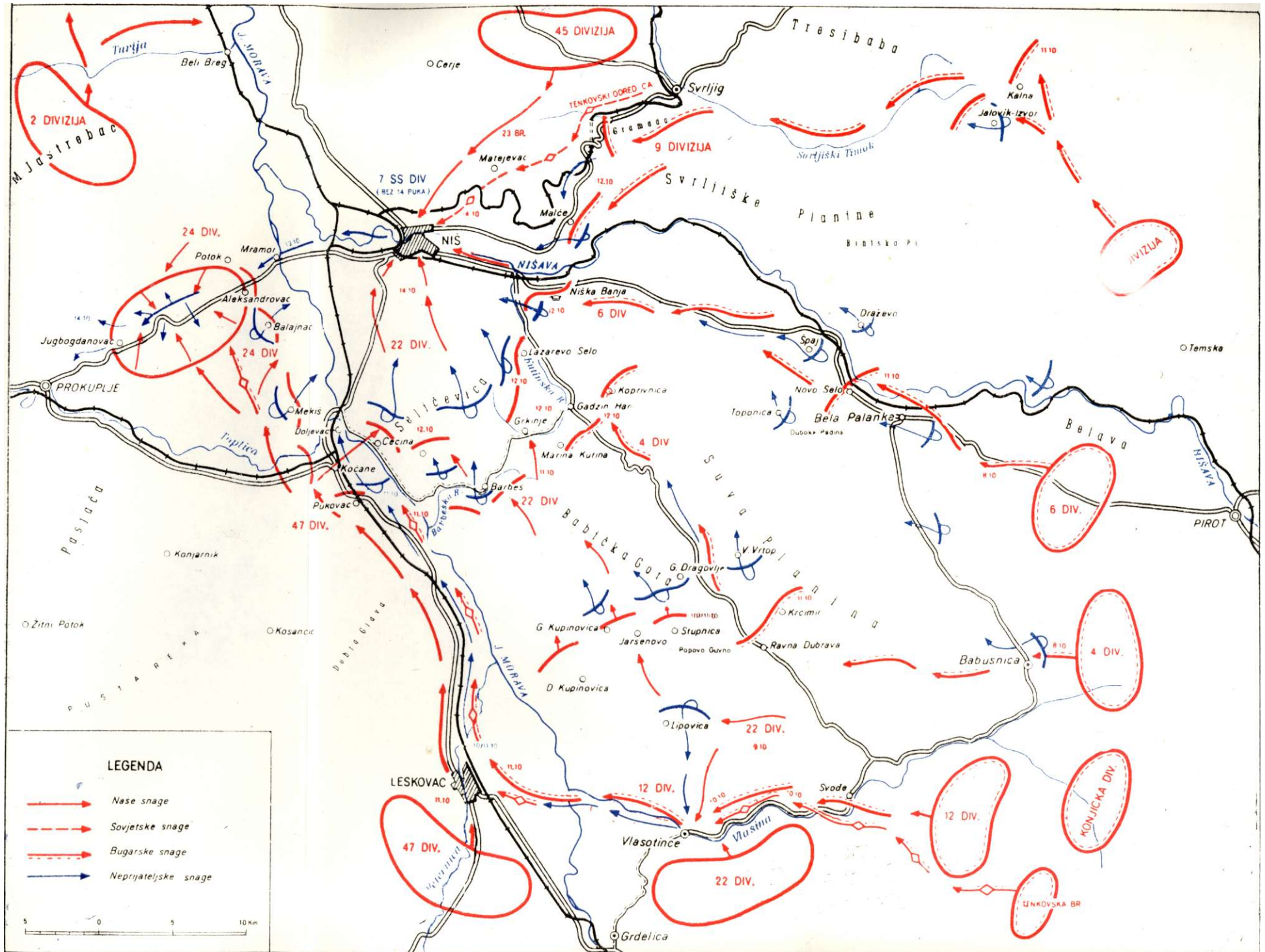
U to vreme je armijska grupa »Felber« grupnim rasporedom snaga zatvarala sve pravce ka Beogradu. Spoljna linija odbrane protezala se od Obrenovca preko Avale do Ritopeka, sa isturenim delovima u Mladenovcu i Smederevu, dok je glavna linija odbrane organizovana na Cukarici, Banovom brdu, Banjičkom visu, Dedinju, Konjarniku i Velikom Vračaru. U unutrašnjosti grada, naročito na pravcima: Cukarica — »Mostar«, Topčidersko brdo — »Mostar« (ka Zelezničkoj stanici), Avalski drum — Auto-komanda (Trg oslobođenja) — Slavija (Trg Dimitrija Tucovića) — Terazije — Kalemegdan i Cvetkova mehana — Vukov spomenik — Terazije, bili su podignuti bunker i za odbranu uređeni mnogi blokovi zgrada. Poslednji čvor odbrane predstavljali su Gornji i Donji grad s Kalemegdanom i užim rejon Savskog mosta. Sem ovoga, organizovani su položaji i na Bežanijskoj kosi.

Ukupna jačina nemačkih snaga za odbranu Beograda iznosila je četrdeset nemačkih i četiri tenkovska bataljona, oko dvanaest artiljerijskih divizionara raznih kalibara zemaljske artiljerije i pet divizionara protivavionske artiljerije sa pripadajućim delovima.³⁹⁶

Beogradska operacija se razvijala u dve etape: prva je obuhvatala nastupanje 1. armijske grupe i 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije do izbijanja na glavnu liniju od-

³⁹⁵ Arhiv VII, k. 372, br. reg. 3/35—2.

³⁹⁶ U sastavu nemačkih snaga koje su branile širu prostoriju Beograda našle su se mnogobrojne i raznolike jedinice: delovi 5. policijskog motorizovanog puka i 696. motorizovani bataljon poljske žandarmerije — u rejonu Obrenovca; jedan bataljon 737. puka 117. divizije, bataljon Ruskog zaštitnog korpusa, dopunski bataljon 7. SS divizije i

brane Beograda, a druga — oslobodenje Beograda i gonjenje neprijatelja do uspostavljanja fronta na liniji Neštin — Sremska Mitrovica.

NASTUPANJE X. ARMIJSKE GRUPE NOVJ I JEDINICA CRVENE ARMIJE KA BEOGRADU

**Prodor prema
Čukarici** Posle neuspelog ponovnog napada na Obrenovac, 10/11. oktobra, 36. divizija i dalje je zadržana u tom rejonu, dok su 11. i 16. divizija, nastupajući prema Beogradu, razbile neprijatelja na Bukoviku i 12. oktobra zauzele Vranić, Malu Moštanicu i, u sadejstvu sa 3. proleterskom brigadom 6. proleterske divizije, Meljak. Sledećeg dana je 16. divizija produžila nastupanje ka Makišu, dok je 11. divizija zadržana u rezervi u rejonu Guncati — Bačevac. A 28. divizija, po pristizanju u rejon jugoistočno od Obrenovca, nastupala je pravcem Meljak — Zarkovo.

Nastupanje 12. korpusa usporavano je nedostatkom teškog oružja, kao i jakom artiljerijskom vatrom neprijatelja s Cukarice, Banovog brda i Ade Ciganlije. No i pored toga, u nastavku teških borbi, 14. oktobra su 1. i 2. brigada 16. divizije slomile snažan otpor neprijatelja u Makišu i izbile do Cukarice. U međuvremenu je i 28. divizija zauzela Sremčicu i Kneževac i zajedno sa 5. brigadom 11. divizije prodrła do Zarkova. Izbijanjem 12. korpusa na periferiju Beograda, kao i pritiskom 36. divizije, Nemci su bili primorani da 14. oktobra izjutra napuste Obrenovac, probiju se ka Zabrežju i odatle se prebace na levu obalu Save, u Srem. Ovim je pozadina levog krila 1. armijske grupe bila potpuno obezbeđena (skica br. 20).

jedna četa tenkova — u rejonu Velika Moštanica — Meljak; 117. lovačka divizija (bez 749. pešadijskog puka), 5. puk za zaštitu železnice, 28. landesšicen-bataljon, jedan rudarski bataljon iz Kostolca i jedan bataljon Ruskog zaštitnog korpusa — u rejonu Ljuta strana — Avala, sa delom snaga isturenim za odbranu Mladenovca; 2. bataljon 2. policijskog puka — u Smederevu; 2. bataljon 18. policijskog puka — kod Grocke i Ritopeka; neki delovi Srpskog dobrovoljačkog korpusa — na prostori Smederevo — Ralja — Beograd; 440. tvrđavska brigada i 28. protivtenkovski puk — po grupama na glavnim prilazima Beogradu; 549. i 566. artiljerijski divizion — na Banovom brdu; artiljerijska grupa iz 2. oklopne armije — na Adi Ciganliji i Bežanijskoj kosi; 44. protivtenkovski bataljon, neki delovi 191. jurišne brigade, 116. izviđački bataljon, puk »Rodos« i 92. motorizovana brigada — u Beogradu; 1. brdska divizija, 1. i 2. puk »Brandenburg« i neki delovi 3. policijskog puka — u pokretu iz istočne Srbije prema Požarevcu. U borbama za Beograd, od 17. oktobra učestvovala su još i dva pristigla bataljona 750. puka 118. lovačke divizije.

**Borbe oko
Mladenovca
i Topole**

U borbama s nemačkim jedinicama koje su odstupale s Velike Morave, ispred trupa Crvene armije, 5. 21. i 1. proleterska divizija 1. proleterskog korpusa uspele su da očiste prostoriju između Palanke, Mladenovca i Topole, dok je 6. proleterska divizija za to vreme izbila pred Barajevo i Sremčicu. U takvoj situaciji, prednji delovi 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije,³⁹⁷ po prelasku preko Velike Morave kod Velike Plane, produžili su nastupanje prema Palanci, i ovu zauzeli 11. oktobra izjutra. U daljem nastupanju, 4. gardijski mehanizovani korpus orijentisao je glavne snage prema Mladenovcu, a 15. gardijska mehanizovana brigada (ojačana lovačkim protivtenkovskim artiljerijskim pukom, protivavionskim artiljerijskim pukom, divizionom gardijskih minobacača, divizionom minobacača 120 mm i dvema četama pionira) upućena je pravcem Velika Plana — Smederevo — Beograd. Istovremeno je 113. divizija 68. streljačkog korpusa Crvene armije upućena prema Kragujevcu da zajedno sa 17. divizijom NOVJ obezbedi izvođenje beogradske operacije s juga. Na taj način, brzim dejstvom glavnine 1. armijske grupe NOVJ i 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije ka Beogradu, a 17. i 2. proleterske divizije NOVJ i 113. i 223. divizije Crvene armije prema Kragujevcu i Kraljevu, još više je smanjena mogućnost spajanja nemačkih snaga u rejonu Beograda sa snagama oko Kragujevca, Kraljeva i Niša.

U nastavku borbi pristupilo se likvidaciji istaknutih neprijateljskih uporišta u Mladenovcu i Topoli. U tom cilju, dok su delovi 1. proleterske i 5. divizije držali u blokadi neprijatelja u tim garnizonima, 3. proleterska brigada 1. proleterske divizije i 4. brigada 5. divizije izvršile su, 11/12. oktobra, napad na Mladenovac i prodrle u grad; međutim, usled prodora jedne nemačke motorizovane kolone iz Ralje, morale su se odmah povući. Sutradan, 12. oktobra, dok su se ove snage pripremale za ponovni napad, 13. proleterska brigada 1. proleterske divizije i 10. brigada 5. divizije, uz sadejstvo jednog motorizovanog puka Crvene armije, izvršile su napad na Topolu i oslobodile je. Istog dana napadnut je i Mladenovac. Ovog puta, pored delova 1. proleterske i 5. divizije, u napadu je učestvovao i jedan bataljon Crvene armije. Posle višečasovne borbe, ove snage, podr-

³⁹⁷ Ovaj korpus, koji je u stvari bio pokretna grupa 2. ukrajinskog fronta, imao je sledeći sastav: 36. gardijska tenkovska brigada, 13. 14. i 15. gardijska mehanizovana brigada i jedinice ojačanja (230. haubički artiljerijski puk, 140. minobacački puk, 58. puk gardijskih minobacača, 42. lovačka protivtenkovska artiljerijska brigada, 22. samostalni inženjerski bataljon). Beogradska operacija, str. 195—196.

žane mehanizovanim pukom Crvene armije koji je u međuvremenu pristigao iz Topole, oslobodile su grad. Zatim je nastavljeno gonjenje razbijenih nemačkih delova, pa je 1. proleterski korpus noću 12/13. oktobra izbio na reku Ralju u visini položaja 12. korpusa.

Trinaestog oktobra ujutru jedinice 1. armijske grupe nalazile su se na liniji Malo Orašje — Ralja — Barajevo — Velika Moštanica — Sava. Ovoga dana nemačka 1. brdska divizija i borbeni grupa »Vitman«, spojivši se kod Rabrova, krenule su usiljenim maršem preko Požarevca ka Beogradu. Postojala je opasnost da ove nemačke jedinice ugroze desni bok i pozadinu snaga NOVJ i Crvene armije. Zbog toga je Vrhovni štab NOV i POJ naredio 23. diviziji da se sa desne obale Velike Morave prebaci u rejon Vrčina, a Stab 1. armijske grupe orijentisao je na ovaj pravac, pored 21. divizije, i 1. brigadu 5. divizije, radi sadejstva sa 15. mehanizovanom brigadom Crvene armije koja je već ranije upućena ka Smederevu.

U međuvremenu, pod pritiskom jedinica II ukrajinskog fronta, Nemci su u Banatu napustili Ovču i Borču, a zatim minirali Pančevački most. S leve obale Dunava jedinice Crvene armije povremeno su tukle nemačke položaje u Velikom i Malom Mokrom Lugu, Vinči i Leštanu i već prebacivale neke svoje delove na desnu obalu.

Jedinice 1. armijske grupe NOVJ i 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije dejstvovala su, u prkos dinamičkog toka dejstava i mestimičnih nesporazuma, u priličnoj meri sinhronizovano. Posle izveštaja komandanta 1. armijske grupe o situaciji posle zauzimanja Topole i Mladenovca i izbijanja pred Avalu, kao i njegovog predloga za tešnju koordinaciju, Vrhovni komandant NOVJ naredio je Stabu 1. armijske grupe da izda zapovest za napad na Beograd i obavestio ga da je postignut potpun sporazum u pogledu daljih zajedničkih dejstava jedinica NOVJ i Crvene armije.

Borbe na Avali Trinaestog oktobra ujutru 1. proleterski korpus NOVJ i 4. gardijski mehanizovani korpus Crvene armije produžili su nastupanje ka Beogradu: 5. divizija pravcem Vrčin — Leštane — Veliki i Mali Mokri Lug (a njena 1. brigada ka Smederevu); 4. gardijski mehanizovani korpus Crvene armije i 1. proleterska divizija pravcem Ralja — Avala — Beograd; 6. proleterska divizija pravcem Ripanj — Resnik — Topčider; dok je 21. divizija, kao rezerva 1. armijske grupe, imala da se prikupi na prostoriји Leštane — Beli Potok — Zuce.

Nastupajući u ovakvom rasporedu, 1. proleterska i 8. brigada 1. proleterske divizije, podržane tenkovima Crvene armije

ovladale su Raljom, Parcanskim visom i Ripnjem i prednjim delovima izbile u visinu Avale, gde su, usled jakog otpora delova 117. lovačke divizije, bile zadržane. Po padu mraka, nešto južnije od Avale, prikupili su se 14. mehanizovana brigada i neki artiljerijski pukovi Crvene armije. Za to vreme je 2. proleterska brigada 6. proleterske divizije u sadejstvu sa 1. proleterskom brigadom 1. proleterske divizije prodrla u Rušanj. Noću 13/14. oktobra, posle efikasne artiljerijske pripreme, 14. brigada Crvene armije i delovi 1. proleterske i 5. divizije NOVJ zauzeli su Avalu, a u svanuće i Kumodraž. Peta divizija, pošto je oslobodila Umčare i Mali Požarevac, zadržana je na tom prostoru, sem njene 1. brigade koja je, zajedno sa 15. mehanizovanim brigadom Crvene armije, napadala na Smederevo.

U toku 14. oktobra nastavljeno je nastupanje ka Beogradu. Još ujutru je 1. proleterska brigada 1. proleterske divizije izbila pred Banjicu, a zatim, uz podršku tenkova i artiljerije Crvene armije, zauzela Banjički vis, gde je neprijateljskim protivnapadom zaustavljena. Osmo brigada ove divizije, pošto je razbila neprijatelja u Pinosavi i Rakovici, produžila je nadi ranje ka Dedinju. Tada su 2. i 3. proleterska brigada 6. proleterske divizije zauzele Kijevo, zatim, uz sadejstvo jednog pešadijskog bataljona i nešto artiljerije Crvene armije, slomile otpor na Miljakovcu i Velikom zabranu i proterale neprijatelja ka Košutnjaku i Topčideru. Nastupajući pravcem Mala Ivanča — Veliki Mokri Lug, jedinice 5. divizije, usled dugog marša, bile su premorene, pa je do 20 časova samo 4. brigada stigla u Mali Mokri Lug.

Ovog dana je 1. brigada 5. divizije, u sadejstvu sa 15. mehanizovanim brigadom Crvene armije, s položaja Leštar — Karađorđevo brdo — Provalija, ponovila napad na Smederevo i prinudila neprijatelja da se povuče u grad, u koji su zatim upali i delovi 1. brigade. Međutim, usled nailaska jakih nemačkih snaga od Požarevca (1. brdska divizija, borbena grupa »Vitman«, 1. i 2. puk »Brandenburg« i delovi 3. policijskog puka), 1. brigada se povukla na polazne položaje, zatim produžila ka Pudarcima i Grockoj, a mehanizovana brigada Crvene armije razmestila se južno od Smedereva.

Istog dana je 21. divizija stigla na prostoriju Leštane — Beli Potok — Zuce, dok je 23. divizija upućena prema Velikoj Plani.

Izbijanjem na liniju Veliki i Mali Mokri Lug — Banjica — Žarkovo — Makiš završeno je podilaženje 1. armijske grupe NOVJ i 4. mehanizovanog korpusa Crvene armije glavnoj odbrambenoj liniji Beograda. Četrnaestog oktobra uveče 1, 5, 6, 11, 28. i 16. divizija 1. armijske grupe nalazile su se u prvom

ešelonu. Glavnina 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije bila je duž Avalskog drumca, prema Banjičkom visu, a neki njegovi delovi dejstvovali su na pravcu napada 5, 1. i 6. proleterske divizije. U rezervi 1. armijske grupe bila je 21. divizija, dok se 36. divizija još uvek nalazila u rejonu Obrenovca. Nemačke snage za neposrednu odbranu Beograda, ojačane snagama koje su se povukle sa spoljne odbrane, imale su zadatak da upornom odbranom stvore nemačkoj grupaciji sa 1. brdskom divizijom na čelu potrebno vreme, da se iz rejona Smedereva probije ka Beogradu.³⁹⁸

NEPOSREDNE BORBE ZA OSLOBOĐENJE BEOGRADA

Planom za napad na Beograd, koji su 14. oktobra u Jajincima izradili Štab 1. armijske grupe NOVJ i Štab 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije, predviđeno je da se glavni udar nanese pravcem Banjički vis — Auto-komanda — Slavija — Nemanjina ulica — Savski most i time nemačke snage u Beogradu razdvoje na dva dela. Uz to, trebalo je dejstvovati na pomoćnim pravcima: Cukarica — »Mostar« i Topčidersko brdo — »Mostar« ka Zelezničkoj stanici i Cvetkova mehana — Vukov spomenik ka Pančevačkom mostu, te tako razdvojene grupe izolovati i uništiti. Još istoga dana posle podne, u duhu ovog opšteg plana, Štab 1. armijske grupe izdao je svoju zapovest za napad:

— Jedinice 1. proleterskog korpusa napadaju sledećim pravcima: 5. divizija pravcem Ulica kralja Aleksandra (Bulevar revolucije) — Ulica kraljice Marije (Ulica 27. mart) — Ulica cara Dušana; 1. proleterska divizija pravcem Dedinje — Bulevar oslobođenja (Bulevar Jugoslovenske narodne armije) — Krunska ulica (Ulica proleterskih brigada) — Dečanska ulica (Ulica Moše Pijade) — Kalemegdan; 6. proleterska divizija pravcem Topčider — Vojna bolnica — Ulica kralja Milutina — Ulica kralja Milana (Ulica maršala Tita) — Knez-Mihajlova ulica — Gornji grad. Zadatak 21. divizije bio je da obra-

³⁹⁶ Za Nemce u Beogradu, kao i na drugim odsecima fronta u Srbiji, situacija se sve više pogoršavala. O tome je bivši načelnik Štaba grupe armija »E« general Erih Šmit Rihberg, u svojoj knjizi »Svršetak na Balkanu«, pisao: »Veza sa spoljnim svetom u toku narednih nedelja održavana je samo preko radia i ratnih aviona za vezu. Bilo kakva pomoć od OKV (Vrhovna komanda nemačkih oružanih snaga prim. Red.) ili od komandanta grupe armija Jugoistoka nije se mogla očekivati. To je utvrdio i načelnik Štaba te grupe, koji je uskoro još jednom doletio avionom radi informacija. Njegov dolazak je podsećao na poslednju posetu lekara beznadežnom bolesniku«. E. Schmidt Rihberg: *Das Ende auf dem Balkan*. Heidelberg, 1955.

zuje opštu rezervu na prostoriji Leštane — Beli Potok — Zuce i obezbedi pravac od Smedereva.

— Jedinice 12. korpusa (bez 36. divizije) — dve divizije u prvom ešelonu i jedna divizija u drugom ešelonu — napadaju pravcem Banovo brdo — Mihajlovac — Zeleznička stanica — Savsko pristanište.

— Četvrti gardijski mehanizovani korpus Crvene armije, raspoređen na pravcu 1. i 6. proleterske i 5. divizije, podržava napad 1. armijske grupe NOVJ. Pored toga, u sadejstvu s jedinicama prvog ešelona 1. armijske grupe, on obrazuje jurišne grupe za likvidaciju pojedinih uporišta.

Sve ove snage je podržavala avijacija III ukrajinskog fronta, dok su dejstva duž desne obale Dunava potpomagale jedinice Dunavske ratne flotile Crvene armije.

**Prodor jedinica
NOVJ i Crvene
armije u Beograd**

Napad na Beograd počeo je 14. oktobra posle podne. Uz snažnu podršku artiljerije, kao i tenkovske brigade 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije, 1. i 3. proleterska i 8. brigada 1. proleterske divizije, posle petočasovne borbe, razbile su nemačku odbranu na Banjičkom visu i Dedinju, a potom produžile nastupanje ka Auto-komandi i Slaviji. Sledeći jači otpor Nemci su pružili kod Auto-komande, kod Zelezničke bolnice, u Deligradskoj ulici i kod Karađorđevog parka, ali su bili i ovde razbijeni, pa su 1. proleterska i 8. brigada i tenkovske jedinice Crvene armije 15. oktobra ujutru izbile na Slaviju. Pred veče su 1. proleterska i 8. brigada, uz podršku tenkova Crvene armije, prodrle do Narodne skupštine i zauzele Stari dvor.

Nešto kasnije otpočeo je i napad 6. proleterske divizije. Posle dvočasovne borbe ona je slomila otpor Nemaca kod Zelezničke stanice Topčider i prisilila ih da odstupe ka Cukarici. Sutradan, 15. oktobra, produživši napad preko Topčiderskog brda i »Mostara«, ona je, i pored pojačanog otpora Nemaca, prodrla do Nemanjine ulice, gde je zaustavljena jakom vatrom iz utvrđenih zgrada.

Na Veliki Vračar napali su 14. oktobra delovi 4. brigade 21 divizije i 14. mehanizovane brigade Crvene armije, pravcem Veliki i Mali Mokri Lug — Mirijevo. Kako taj napad u početku nije imao uspeha, odlučeno je da se sačeka dolazak 5. divizije. Oko 23 časa uvedena je u borbu i 4. brigada 5. divizije, koja je uspela da prodre do Cvetkove mehane, gde je zaustavljena. U međuvremenu su delovi 21. divizije i 14. mehanizovane brigade povučeni iz ovog rejonu radi učešća u borbama na pravcu Auto-komande i Karađorđevog parka. Nemci su to iskoristili i u zoru, protivnapadom, odbacili 4. brigadu ka Malom Mokrom

Lugu. Međutim, oko 8 časova, ova brigada je ponovila napad i delom snaga, preko Karaburme, izbila do železničke stanice Dunav, a glavninom do Ulice kralja Aleksandra. Kod škole »Vojislav Ilić« glavnina se spojila sa delovima 14. mehanizovane brigade Crvene armije koji su, posle borbe kod Auto-komande i Karađorđevog parka, nastupali Južnim bulevarom ka Cvetkovoju mehani. U toku dana ove snage su uspele da prođu do Tehničkog fakulteta i zauzmu Veliki Vračar.

Na levom krilu 1. armijske grupe NOVJ, na pravcu Banovo brdo — »Mostar« — Zeleznička stanica, napadale su jedinice 12. korpusa. Na Cukaricu su napadale 1. i 2. brigada 16. divizije, a na Zarkovo 5. brigada 11. divizije i 17. brigada 28. divizije. Upornom odbranom Nemci su odbili ove prve nalete naših jedinica. Ali, posle žestokih borbi koje su vođene u toku noći 14/15 oktobra, 1. i 2. brigada 16. divizije razbile su neprijateljsku odbranu i ujutru prodrle na Cukaricu. U unutrašnjosti ovog predgrađa Nemci su davali otpor iz škole, crkve, fabrike šećera i tunela.

Pošto im noćni napad na Zarkovo, praćen čestim naizmeničnim jurišima, nije uspeo, 5. brigada 11. divizije i 17. brigada 28. divizije morale su se ujutru, 15. oktobra, povući na polazne položaje. U toku dana, posle žestokih borbi, 5. brigada, ojačana delovima 21. brigade 28. divizije i baterijom topova Crvene armije, najzad je zauzela Zarkovo. Docnije, preko Topčidera i »Mostara«, 21. brigada prodrla je u Strosmajerovu (Savsku). Sarajevsku i Kneza Miloša ulicu, a 5. brigada je uveče zauzela Banovo Brdo. Položaje na Cukarici preuzeli su 17. brigada i delovi 25. brigade 28. divizije, dok su 1. i 2. brigada 16. divizije izbile pred Zelezničku stanicu.

**Pokušaj prodora
nemačke 1. brdske
divizije u Beograd**

Dok su glavnine 1. armijske grupe NOVJ i 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije u toku 15. oktobra vodile borbu u Beogradu, nemačka grupacija (1. brdska divizija, 1. i 2. puk »Brandenburg«, borbena grupa »Vitman« i delovi 3. policijskog puka — ukupne jačine oko 20.000 ljudi) koja je nastupala od Smedereva, pokušala je da se probije u grad. Kada je prethodnica ove grupacije stigla do Grocke, izdvojena je iz njenog sastava jedna motorizovana kolona (oko 30 vozila) i 15. oktobra ujutru upućena drumom za Beograd. Oko 13 časova, kod Malog Mokrog Luga, delovi 4. brigade 5. divizije razbili su ovu kolonu. Toga popodneva počela je da nastupa glavnina nemačke grupacije: 92. motobrigada i 98. puk ka Grockoj, a 99. puk u pravcu Kamendola. Zbog toga su je delovi 1. brigade 5. divizije, koji su držali Grocku, povukli u sastav svoje brigade koja je, oja-

čana s četiri tenka i šest sovjetskih topova, držala položaje jugoistočno od ove varošice. Cim su zauzeli Grocku, Nemci su otpočeli pripremu za prodor u Beograd.

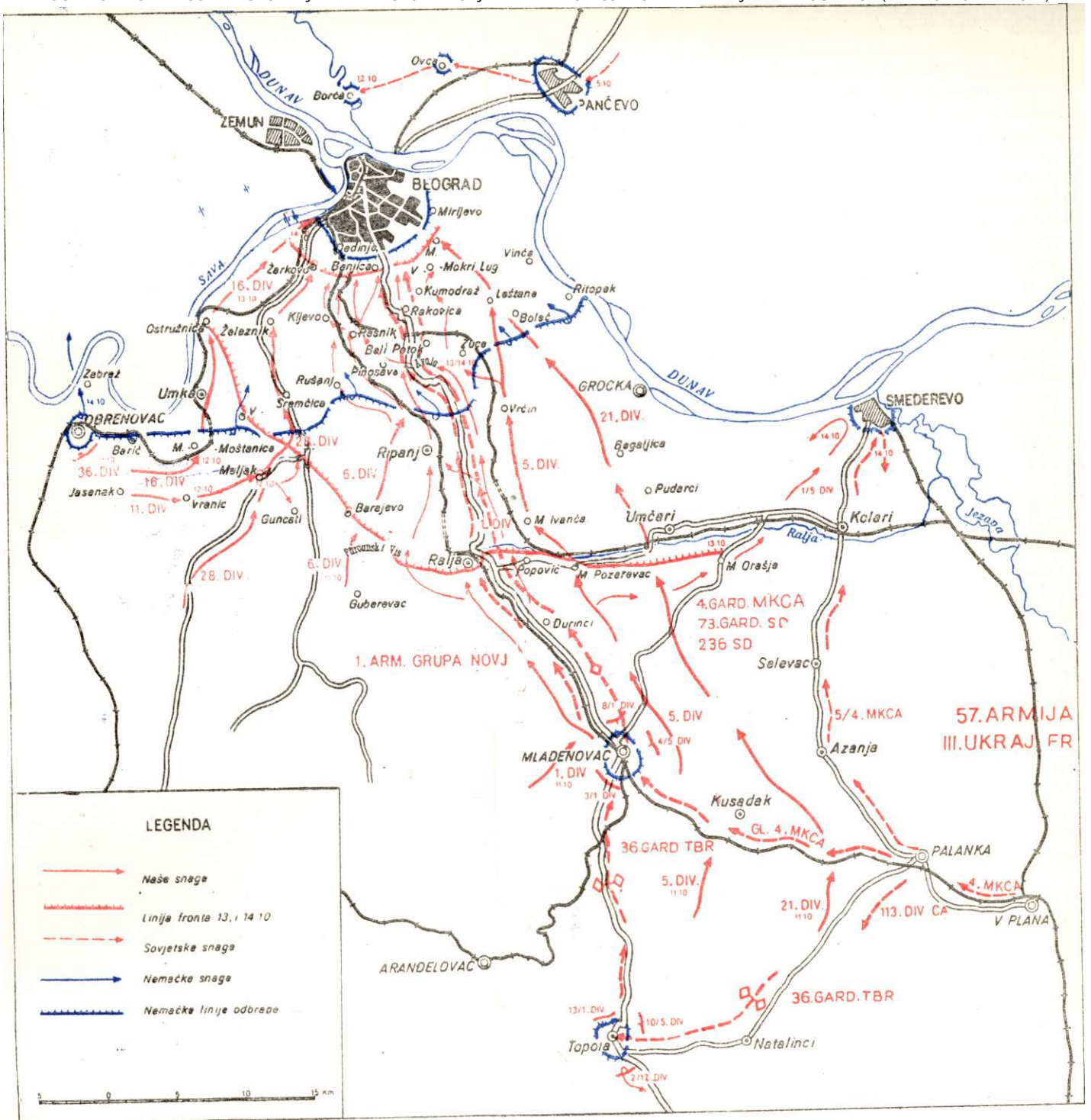
U takvoj situaciji, Stab 1. armijske grupe uputio je oko 15 časova 21. diviziju prema Boleču; 4. i 5. brigada ove divizije posele su položaje od Leštana do Malog Mokrog Luga, a 2. proleterska brigada je upućena za Beograd. Delovi 4. i 10. brigade 5. divizije, s jednim sovjetskim divizionom artiljerije i četiri tenka, raspoređeni su u rejonu Mali Mokri Lug — Stojičino brdo, a 21. brigada u Kumodražu. Odbacivši snage ovih divizija ka Velikom Mokrom Lugu, jedna borbena grupa Nemaca (oko 2.500—3.000 vojnika) produžila je noću nadiranje u tri kolone. Sutradan, 16. oktobra, srednju kolonu (na pravcu Cvetkove mehane) uništili su delovi 2. proleterske brigade 21. divizije i 14. mehanizovane brigade; kolonu na pravcu Konjarnika razbili su 2. proleterska brigada 21. divizije i tenkovi Crvene armije izvučeni iz unutrašnjosti grada; a kolonu na pravcu Velikog Vračara razbile su 4. i 10. brigada 5. divizije, uz podršku artiljerije i tenkova 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije, i odbacile je ka Malom Mokrom Lugu. Tako je osujećen prvi pokušaj Nemaca da se probiju u grad.

Predviđajući da će Nemci i drugi put pokušati da prodru u grad, Stab 1. armijske grupe orijentisao je 5. diviziju u rejon Mali Mokri Lug — Veliki Vračar, a 21. diviziji, ojačanoj 2. proleterskom brigadom 6. proleterske divizije, naredio je da po svaku cenu spreči prodor ostalih nemačkih snaga od Boleča ka Beogradu. Istovremeno je iz uličnih borbi izvukao 11. diviziju i uputio je u rejon Avale da onemogući eventualne pokušaje Nemaca da se izvuku južno od Beograda, ka Obrenovcu i Sapcu.

U nameri da zauzmu povoljnije položaje za prodor, Nemci su 16. oktobra oko 18 časova, manjim snagama, napali jedinice 21. divizije na levoj obali Bolečice, ali su protivnapadom 4. i 5. brigade brzo odbijeni. Oko ponoći oni su, jačim snagama, ponovili napad, odbacili 21. diviziju i nastavili nadiranje ka Malom Mokrom Lugu. Međutim, u zoru 17. oktobra, snažnim otporom jedinica 21. divizije i 2. proleterske brigade 6. proleterske divizije na liniji Golo brdo — Erino brdo — Klupe, osujećen je i ovaj, poslednji, pokušaj Nemaca da prodru u Beograd.

Posle ovih neuspeha, položaj nemačke grupacije bio je vrlo težak. Grupisana na uzanom zemljišnom pojasu, uglavnom duž drumu Grocka — Boleč, a pri tom opterećena glomaznom ratnom tehnikom, ona se nalazila pred potpunim okruženjem. U takvoj situaciji, Nemci su 17. oktobra odlučili da izvrše prodor opštim pravcem Avala — Topčider i dalje na zapad. Za ostvarenje ove namere obrazovane su tri grupe: grupa za

BEOGRADSKA OPERACUA-NASTUPANJE 1. ARM. GRUPE NOVJ I 4. MEK KORPUSA CRVENE ARMIJE KA EEOGRADU- (11-14. OKTOBAR 1944)

Skica br. 20

prodor »Vitman«, grupa za zaštitu desnog boka »Hilebrant« (Hillebrandt) i grupa za obezbeđenje pozadine »Langrok« (Langrock).³⁹⁹ Uveče je gupa »Vitman« krenula u napad — jednom kolonom prema Vrčinu a drugom ka Zucu — da ovlada Avalom, kao prvim ciljem. Kolonu prema Vrčinu zadržala je 1. brigada 5. divizije, podržana s nekoliko tenkova, a kolonu ka Zucu — ojačana 12. brigada 11. divizije.

Štab 1. armijske grupe preduzeo je sledeće mere u novonastaloj situaciji: 1. i 6. proletersku diviziju zadržao je za borbe u gradu; 16. diviziju uputio je na prostoriju Velika Moštanica — Meljak — Rušan, a 6. brigadu 36. divizije na Avalu. Jednovremeno je 21. divizija dobila zadatak da sa 1. brigadom 5. divizije i 2. proleterskom brigadom 6. proleterske divizije, uz sadejstvo jedne motostreljačke brigade Crvene armije, napadne i uništi nemačke snage u rejonu Kaluđerica — Boleč. Predviđeno je da napadu 21. divizije sadejstvuju još 11. divizija iz rejona Avale i 23. divizija koja je pristizala na prostoriju Vrčin — Karagača — Ripanj.

Borbe u užem delu grada i na Cukarici U toku 16, 17. i 18. oktobra u užem delu grada i na Čukarici vođene su žestoke ulične borbe (skica br. 21). Boreći se za svaku ulicu, kuću i sprat, naročito u rejonu Terazija, iako bez dovoljne podrške artiljerije i tenkova (znatan deo 4. mehanizovanog korpusa Crvene armije bio je povučen radi sadejstva u rejonu Avale), ali uz pomoć omladine i građanstva Beograda, 1. i 6. proleterska divizija postigle su značajne rezultate. U toku 16. oktobra je 1. proleterska brigada 1. proleterske divizije izbila do Kolarčeve ulice, Narodnog pozorišta i Ulice Braće Jugovića, gde je zaustavljena jakom flankirnom vatrom iz utvrđenih zgrada; 8. brigada je izbila do Poenkareove ulice (Makedonske), palate »Albanije« i »Londona«; 3. proleterska brigada, uz podršku sovjetskih tenkova, zauzela je Električnu centralu i Prvu mušku gimnaziju. Sutradan, 17. oktobra, uprkos snažnom otporu Nemaca, 8. brigada je izbila na Terazije, a 3. proleterska brigada je slomila neprijateljski protivnapad od Zavoda za izradu vojne odeće. Na odseku 6. proleterske divizije vođene su tada žestoke borbe na prilazima Zelezničkoj stanici i kod zgrada ministarstava. U nastavku teških borbi, 18. oktobra uveče, na juriš zauzete zgrade ministarstava (osim Ministarstva saobraćaja), Ratničkog doma (Doma JNA) i narodnog pozorišta i produženo je nadiranje. Na taj način, Nemci su u užem delu grada, posle petodnevnih borbi, odbačeni na

³⁸⁹ Sastav grupe »Vitman«: 98. i 99. puk; grupe »Hilebrant«: 92. izviđački i 1. i 2. puk »Brandenburg«; grupe »Langrok«: 54. bataljon, 116. izviđački bataljon i sve policijske i alarmne jedinice.

poslednju liniju unutrašnje odbrane: Železnička stanica — Ministarstvo saobraćaja — hotel »Moskva« — palata »Albanija« — Kalemegdan. Dalja odbrana Beograda mogla je imati značaja samo radi dobitka u vremenu i boljeg organizovanja odbrambene linije u Sremu.

Oštre borbe vođene su i na Čukarici, gde se nemačka posada, podržavana artiljerijom sa Bežanijske kose i Ade Ciganlije, uporno branila iz fabrike šećera, tunela, crkve i škole. Ipak, noću 16/17. oktobra, 17. brigada i delovi 25. brigade 28. divizije, iznenadnim i snažnim napadom, uspeali su da zauzmu školu. Da bi olakšali položaj svojih snaga u rejonu Boleča, Nemci su 17. oktobra ujutru, dobivši ojačanje s leve obale Save, pokušali da uz podršku artiljerije i tenkova izvrše prodor s Cukarice ka Banovom brdu. Ali je snažnim otporom jedinica 28. divizije osujećen i ovaj pokušaj neprijatelja.

U toku uličnih borbi u gradu veliku su pomoć jedinicama NOVJ i Crvene armije pružile tzv. »grupe otpora«, koje su još ranije organizovane od strane partijske organizacije Beograda, uz pomoć Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Uoči prodora snaga NOVJ i Crvene armije u Beogradu su postojale tri grupe (K, S i D), sa preko 2000 ljudi, sastavljene većinom od radnika i omladine. Sem toga, u borbi su aktivno učestvovali i mnogi građani Beograda.

Protivnapad 21. divizije i borbe u rejonu Avale U duhu naređenja Štaba 1. armijske grupe, 21. divizija, sa 2. proleterskom brigadom 6. proleterske divizije, preduzela je 18. oktobra, pre svanuća, protivnapad na nemačke jedinice u rejonu Boleča. Njoj su iz rejona Avale sadejstvovala 11. divizija sa 6. brigadom 36. divizije i jedinice 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije — dva minobacača i jedan protivtenkovski divizion, dva pešadijska bataljona i neke tenkovske jedinice. Kada je grupa za zaštitu boka »Hilebrant«, baš u momentu napada, napustila levu obalu Bolečice i produžila nadiranje ka Zucu, jedinice 21. divizije i 2. proleterska brigada 6. proleterske divizije vrlo brzo su razbile njene zaštitnice na levoj obali Bolečice, zatim, energično nastupajući, izbile do Boleča i tu razbile borbenu grupu za obezbeđenje pozadine »Langrok«. Na ovu prostoriju uskoro su stigli i delovi 14. mehanizovane brigade i jedan streljački bataljon Crvene armije (skica br. 22).

Zahvaljujući snažnom otporu 12. brigade 11. divizije i 1. brigade 5. divizije nije uspeo pokušaj napadnih kolona grupe za prodor »Vitman« da se noću 17/18. oktobra probiju iz rejona Boleča, preko Zuca i Vrčina, ka Avali. Zato je ova nemačka grupacija došla u težak položaj. Nalazeći se pred potpunim slomom, nemačke jedinice su počele da se osipaju. Čisteći rejon

Boleča, 21. divizija je zarobila preko 1.100 nemačkih vojnika i zaplenila velike količine oružja i opreme.

Osamnaestog oktobra ujutru Nemci su produžili napade na pravcu Vrčin — Zuce, s ciljem da se preko Avale probiju na zapad. Posle oštre borbe na odseku Marinovca, severno od Vrčina, oni su potisnuli 1. brigadu 5. divizije istočno od Vrčina i na železničku prugu, ali je 12. brigada 11. divizije zadržala svoje položaje kod Zuca. U međuvremenu je na severoistočno-padine Vodičkog brda izbila još jedna kolona Nemaca, koja se povlačila pred jedinicama 21. divizije. Dočekana snažnom vatrom 14. brigade 23. divizije s Karagače, kolona je skrenula ka Avali i time bočno i iz pozadine ugrozila 12. brigadu. Zbog toga se glavnina ove brigade povukla na Avalu i na istočnu ivicu Belog Potoka, a ostatak snaga produžio je borbu u Zucama. Čim su osetile da je otpor popustio, nemačke glavne snage prodrle preko Zuca ka Avali a pomoćne ka Supljem kamenu.

Smatrajući da će se preko Avale najlakše izvući na zapad, Nemci su tokom 18. oktobra vršili snažne i česte napade u tom pravcu. Međutim, 5. i 12. brigada 11. divizije i 6. brigada 36. divizije, uz podršku jedinica 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije, upornom odbranom na prilazima Avali, odbile su sve napade neprijatelja i nanele mu velike gubitke. Jednovremeno razvile su se borbe u rejonu Vrčina na drumu kod Supljeg kamena i kod Mladice. Delovi 23. divizije, s položaja na Karagači i Ritu, uspešno su odolevali napadima i primorali neprijatelja da promeni napadni pravac i pođe ka odseku Šuplji kamen — Mladice, gde je naišao na snažan otpor delova 5, 11. i 36. divizija NOVJ i 15. mehanizovane brigade Crvene armije i pretrpeo osetne gubitke. Nemačke snage iz rejona Boleča, gonjene sa severoistoka od 21. divizije, bile su, 18. oktobra uveče, zbijene između Vrčina, Zuca, Avale i Avalskog drumu. Pretrpevši gubitke od oko 4.000 mrtvih i zarobljenih, one su očekivale pad mraka da bi se lakše probile preko Avalskog drumu na zapad. Jedna grupa od oko 4.000 vojnika uspela je da se probije. Zahvaljujući brzom dejstvu jedinica NOVJ i Crvene armije, obruč oko preostalih snaga na ovoj prostorijski ubrzo je opet bio zatvoren.

Razbijanje 1. brdske divizije i završne borbe u Beogradu Jedinice 1. armijske grupe NOVJ, zajedno sa delovima 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije, pristupile su noću 18/19. oktobra stezanju obruča radi definitivnog uništenja nemačke grupacije opkoljene na prostorijski Vrčin — Zuce — Avala — Šuplji kamen (skica br. 22). Nastale su ogorčene borbe. Pritisnuti sa svih strana, Nemci su još iste noći činili pokušaj da se, glavnim snagama:

preko Avale a pomoćnim preko Vrčina, probiju iz okruženja, ali u tome nisu uspjeli. Sutradan, 19. oktobra, pod snažnim nalletom 2. proleterske brigade 6. proleterske divizije, 12. brigade 11. divizije i 14. brigade 23. divizije s položaja Karagača — Marinovac — Zuce — Beli Potok ka Avalskom drumu, uz jednovremeni protivnapad jugoslovenskih i sovjetskih jedinica sa Avale, nemačka grupacija pretrpela je velike gubitke. Pojedine grupe, u talasima, ponovo su pokušavale da izvrše proboj preko Šupljeg kamena. Nemačka komanda nije više funkcionisala, a opkoljene nemačke vojnike obuzela je panika. Bezizlazna situacija izazvala je rasulo koje je ubrzalo konačan slom.

Nemačke snage koje su se probile preko Avalskog drumu dočekivane su i uništavane od strane 6. brigade 36. divizije, 5. i 12. brigade 11. divizije (na položajima Ljuta strana — Karaula i istočno od Rušnja) i 9. brigade 23. divizije (kod Smrdana, kod železničke stanice Klenje i na severnoj ivici Ripnja). Nova borbena grupa »Vitman«, formirana od preostalih delova, pokušala je da se probije na zapad, u pravcu Umke i Bariča, ali je u tome sprečena od jedinica 16. i 36. divizije, pri čemu je uništen jedan njen bataljon. I njen pokušaj, 20. oktobra, da se kod Skele prebaci preko Save osujetile su 16. i 28. divizija. Ona je zatim krenula prema Šapcu; u rejonu Koceljeva prihvaćena je od jedne nemačke kolone upućene iz Šapca, pa su zajedno ušle u grad. Spasio se od uništenja samo oko 3.000 nemačkih vojnika.

Završne borbe u Beogradu nastavljene su 19. oktobra s nesmanjenom žestinom. Odbijen je nov pokušaj neprijatelja da se s Čukarice probije ka Rakovici i Dedinju. Sedamnaesta brigada 28. divizije zauzela je fabriku šećera i izbila do podvožnjaka. Nemci su još držali crkvu, školu i tunel. Istoga dana su jedinice 1. i 6. proleterske divizije, sa delovima 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije, i pored žestokog otpora, uspele da zauzmu palatu »Albaniju«, hotel »Moskvu«, Ministarstvo saobraćaja, Železničku stanicu, Zavod za izradu vojne odeće i zgradu bivše Uprave grada Beograda. U toku noći neprijatelj je bio prinuđen na povlačenje preko Save. Sutradan, 20. oktobra, ujutru, zauzet je Kalemegdan i Savski most. Beograd je bio oslobođen.

**Oslobođenje Zemuna
i izbijanje na liniju
Neštin — Sremska
Mitrovica**

Po oslobođenju Beograda, Štab 1. armijske grupe i Štab 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije odlučili su da 6. proleterska divizija, ojačana 13. proleterskom brigadom 1. proleterske divizije i delovima 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije, odmah oslobodi Zemun. Ovaj grad su branile

one nemačke jedinice koje su se povukle preko Save, a pomagali su ih delovi 118. divizije.

Dvadesetog oktobra oko 9 časova prešli su preko Savskog; mosta I ešelon (13. proleterska brigada 1. proleterske divizije i jedan bataljon pešadije 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije), koji je uskoro ovladao užim mostobranom, i II ešelon (22. brigada 6. proleterske divizije i neki delovi 4. gardijskog mehanizovanog korpusa Crvene armije). Prodirući, I ešelon ka Zemunu a II ešelon ka Bežaniji, oni su potpuno ovladali železničkom prugom Beograd — Zemun. Oko 16 časova prešao je i III ešelon (1. proleterska brigada 6. proleterske divizije), zauzeo kanal Galovicu i izbio do Bežanije. U toku noći prebacile su se 2. proleterska brigada 6. proleterske divizije i tenkovske jedinice Crvene armije.

Ujutru 21. oktobra počeo je napad na Zemun i Bežanijsku kosu. U toku dana i noći vođene su žestoke borbe. Podržavani snažnom artiljerijskom vatrom, Nemci su pružali ogorčen otpor. Snažnim jurišem brigada NOVJ i tenkova Crvene armije, 22. oktobra je oslobođen i Zemun, a Nemci su odbačeni ka Staroj Pazovi.

Dok su se vodile borbe za Zemun, jedinice 12. korpusa prešle su Savu kod Obrenovca i Skele i, goneći neprijatelja ka Rumi, do 22. oktobra zauzele Boljevce, Kupinovo, Ašanju, Jakovo, Petrovčić i Karlovčić. Time su definitivno završene borbe za oslobođenje Beograda.

Gubitkom Beograda, glavnog čvorišta na Balkanu, potpuno je onemogućen plan nemačkog vrhovnog komandanta Jugostoka da stabilizuje front u Srbiji. Umesto toga, Nemci su sada morali da obrazuju nov front na levoj obali Drine, povezujući ga s frontom u Sremu i na srednjem Dunavu.

U borbama za oslobođenje Beograda pešadija NOVJ još jednom je pokazala izvanredne borbene vrednosti i pravomajstorstvo u uličnim borbama. Sa svoje strane, streljačke, oklopne i artiljerijske jedinice Crvene armije, dejstvujući u prisnoj saradnji sa brigadama i divizionima NOVJ, ispoljile su i ovom prilikom visoke borbene kvalitete.

Za vreme nastupanja ka Beogradu, i u samom gradu, narod je toplo pozdravljao jedinice 1. armijske grupe i Crvene armije pružao im svu moguću pomoć. Na hiljade novih boraca dobrovoljno je stupilo u redove NOVJ.⁴⁰⁰ Naročito je značajna bila pomoć aktivista, organizovanih u posebne udarne grupe.

⁴⁰⁰ prilikom priliva novih boraca bio je toliko veliki da se brojno stanje divizija 1. armijske grupe više nego utrostručilo (na primer, 1. proleterska divizija — od oko 2.500 boraca u septembru — narasla je polovinom oktobra na oko 9.000 boraca).

Oslobođenjem Beograda i skoro cele Srbije, sem Kosova i Metohije i doline Zapadne Morave od Kraljeva na zapad, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije prvi put je dobila sigurnu pozadinu, koja je kao solidna strategijska osnovica postala izvor ljudskih i materijalnih rezervi za dalje vođenje rata.

Po prelasku Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i Predsedništva AVNOJ-a u Beograd donesene su značajne odluke u pogledu političke i privredne konsolidacije naše zemlje i objedinjavanja svih napora za dalje vođenje rata. Delatnost naših državnih, predstavničkih i izvršnih organa vlasti razvila se u svim pravcima. Na spoljnopolitičkom planu nastavljeni su naponi da se stekne međunarodno priznanje nove jugoslovenske države. Na unutrašnjem planu pristupilo se daljem učvršćenju narodne vlasti i obnovi ratom razorene zemlje, što je narod s oduševljenjem prihvatio. Oduzimanje ratne dobiti, sekvestar i konfiskacija predstavljali su solidnu bazu za početni razvitak naše socijalističke ekonomike, pa je time i narodna vlast dobila ključne pozicije u privredi.

Za Srbiju je oslobođenje Beograda imalo poseban značaj. Neposredno po oslobođenju, 9. novembra 1944, u Beogradu je održano Prvo zasjedanje Velike antifašističke skupštine na kome su istinski predstavnici demokratske Srbije doneli odluku od istorijskog značaja.⁴⁰¹ A 14. novembra je održana konferencija Narodnooslobodilačkog fronta Srbije. Dva dana kasnije, 16. novembra, počeo je Prvi kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Srbije. Na osnovu donetih odluka, ove organizacije su pod rukovodstvom Partije usmerile svoj dalji rad na pomoć frontu i na obnovu ratom razorene privrede.

Oslobođenje Beograda imalo je ogroman moralno-politički i vojni značaj za čitavu zemlju. Jedinice NOVJ krenule su sada s još više oduševljenja u borbu za konačnu pobedu nad neprijateljem. U tome ih je svesrdno pomagala ogromna većina naroda svrstana u Narodnooslobodilački front, pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije.

OSLOBOĐENJE VOJVODINE

U vreme prodora 1. proleterskog i 12. korpusa u Srbiju, neprijatelj je pokušao da ofanzivnom akcijom »Kornblume« uništi snage NOVJ u Sremu. Pošto u tome nije uspeo, on se

⁴⁰¹ Polazeći od odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a, ova skupština je, pored ostalog, utvrdila da Srbija ulazi kao ravnopravna federalna jedinica u Demokratsku Federativnu Jugoslaviju. Istovremeno je postavila kao prvi i neodložni zadatak dalju nepoštednu borbu srpskog naroda za definitivno oslobođenje čitave zemlje.

morao zadovoljiti pasivnim držanjem važnih centara i osiguranjem komunikacija na ovom, za njega, vrlo osjetljivom području.

Povoljan razvoj događaja u svetu, a naročito uspeh jedinica NOVJ i Crvene armije u Srbiji, ubrzao je proces demoralizacije i osipanja kvislinških vojnih formacija. Tako se u jesen 1944. predalo jedinicama NOVJ u Sremu oko 2.600 domobranskih oficira i vojnika. S druge strane, priliv novih boraca u 6. i 7. vojvođansku brigadu i partizanske odrede (Bosutski, Fruškogorski i Posavski) bivao je sve veći, pa je Glavni štab NOV i PO Vojvodine, 11. septembra, od navedenih odreda formirao 8, 9, 10. i 11. vojvođansku brigadu. Tako je uoči prodora naših glavnih snaga ka Beogradu dejstvovalo u Sremu šest brigada sa oko 5.300 boraca.

Napadajući neprijateljska uporišta, prvenstveno duž komunikacija Zemun — Sremska Mitrovica i Zemun — Novi Sad, 6. i 10. brigada su u septembru razbile jako utvrđene nemačke posade, jačine po 150 ljudi, u Grabovcima i Simanovcima, a 7. i 11. brigada su razbile ustašku posadu u Šarengradu i napale nemačko-ustaški garnizon, jačine oko 600 vojnika, u Iloku. Za to vreme je 8. brigada, dejstvujući na komunikaciji Zemun — Novi Sad, izvela nekoliko uspešnih napada iz zasede na neprijateljske kolone u selima Bukovcu, Grgetegu, Čortanovcima i Krušedolu, dok je 9. brigada, pored osiguranja jednog transporta ranjenika koji je čekao da bude prebačen u Italiju i velikog transporta novih boraca za popunu 12. korpusa vršila stalan pritisak na komunikacije Vinkovci — Brčko i Sid — Sremska Rača.

Početkom oktobra se 6. brigada prebacila preko Save kod Mrdenovca i ušla u sastav 36. divizije 12. korpusa, a 8. brigada je upućena u Banat da pomogne tamošnjim jedinicama. Ostale brigade (7, 9, 10. i 11), nastavljajući dejstva duž komunikacija u Sremu, uništavale su u toku oktobra neprijateljske posade u Sotu, Kamenici, Sremskim Karlovcima i Petrovaradinu i iz zasede napadale neprijateljske kolone koje su se povlačile iz Beograda.

U vreme prodora 1. armijske grupe NOVJ ka Beogradu i izbijanja delova II ukrajinskog fronta Crvene armije na jugoslovensko-rumunsku granicu, početkom oktobra, u Banatu su dejstvovali: 8. brigada, Udarni bataljon Banatske operative zone i 5. banatski, Pančevački, Vršački i Belockrvanski partizanski odred. Oni su vodili svakodnevne borbe s nadmoćnim nemačkim snagama. Pored folksdojčerskih bataljona, u Banatu su se nalazili: jedna brigada 35. SS divizije, delovi 4. SS policijske motorizovane divizije i neke jedinice mornarice.

Trebalo je da ove nemačke snage pružaju otpor jedinicama Crvene armije i NOVJ do dolaska najavljenih ojačanja iz sastava 2. oklopne armije.

Po prelasku granice, delovi II ukrajinskog fronta Crvene armije, uz sadejstvo tamošnjih jedinica NOVJ, brzo su potisnuli navedene nemačke snage prema Tisi i oslobodile Vršac, Belu Crkvu, Pančevo, Petrovgrad i Kikindu.

U međuvremenu su od Udarog bataljona Banatske operativne zone i pomenutih partizanskih odreda formirane 12. i 13. vojvođanska brigada. Sredinom oktobra su dva bataljona 12. brigade i jedan bataljon 236. divizije Crvene armije prešli Dunav i učestvovali u borbama kod Mirijeva, a druga dva bataljona Crvene armije uzeli Ritopek i držali ga za sve vreme beogradske operacije.

Prodirući iz Banata na zapad, jedinice Crvene armije i NOVJ prešle su 20/21. oktobra Tisu i produžile kroz Bačku: 233. divizija Crvene armije i 8. vojvođanska brigada ka Batini, 236. divizija i 12. vojvođanska brigada prema Apatinu, a 73. divizija i 7. vojvođanska brigada (koja je iz Srema prešla u Bačku) ka Somboru.⁴⁰² Izbijanjem ovih snaga na Dunav bila je oslobođena i Bačka, pa su štabovi jedinica Crvene armije i 51. divizije (koja je formirana 31. oktobra 1944) početkom novembra otpočeli pripreme za forsiranje Dunava radi daljeg nadiranja na zapad.

U vreme oslobođenja Bačke formirane su od tamošnjih partizanskih odreda i novih boraca još dve vojvođanske brigade — 14. slovačka i 15. mađarska brigada NOVJ. Pokrajinski komitet KPJ i Izvršni NOO Vojvodine, koji su u međuvremenu stigli u Novi Sad, preduzeli su opsežne političke i organizacione mere da učvrste vlast narodnooslobodilačkih odbora i mobilišu sve ljudske i materijalne snage u borbu za konačno oslobođenje zemlje.

⁴⁰² U pozadini neprijatelja već su dejstvovali Bačkopalanački, Sajkaški, Subotički, Somborski i Novosadski partizanski odred.